

การกระจายไขไหมพันธุ์ดี...สู่เกษตรกรแบบบูรณาการ ^{1/}

ทิพรรณี เสนะวงศ์ ^{2/}

คำนำ

“เมืองปราสาทหิน ถิ่นภูเขาไฟ ผ้าไหมสวย รวยวัฒนธรรม” คือคำขวัญประจำจังหวัดบุรีรัมย์ หนึ่งในดินแดนแห่งอารยธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นดินแดนแห่งประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งท้องถิ่น ผ้าไหม...เป็นหนึ่งในวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอีสานที่ถ่ายทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยเกษตรกรจะดำเนินการเองตั้งแต่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จนกระทั่งได้ผ้าไหมตามภูมิปัญญาที่สั่งสมมา

เกษตรกรในเขต อ.พุทไธสง จ.บุรีรัมย์ เดิมเป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีวิถีชีวิตเช่นเดียวกับเกษตรกรทั่วๆ ไป ที่มีอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก และปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทอผ้าเป็นอาชีพรองหรืออาชีพเสริม แต่ด้วยความช่วยเหลือของโครงการพัฒนาการผลิตหม่อนไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (DEVSILK) ทำให้เกษตรกรส่วนหนึ่งของ อ.พุทไธสง ได้เรียนรู้ถึง การรวมกลุ่ม การทำงานแบบมีส่วนร่วม และการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน แม้โครงการพัฒนาการผลิตหม่อนไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะต้องยุติบทบาทการทำงานลง แต่เกษตรกรส่วนหนึ่งยังนำความรู้และประสบการณ์ในเรื่องการบริหารจัดการ การผลิตเส้นไหมได้อย่างคุ้มค่าต่อการลงทุนมาดำเนินการ จนกระทั่งเพื่อนบ้านข้างเคียงเห็นเป็นรูปธรรมและเป็นประโยชน์ต่อทุกๆ คน จึงเกิดกลุ่มเกษตรกรที่ยึดอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นอาชีพหลัก อาชีพสำคัญที่ทำรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว และการทำนาเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ผลิตเพื่อปากท้องของตนเอง บ้านหัวสะพาน ต.บ้านยาง, บ้านหายโคก และบ้านจอกเตี้ย ต.หายโคก อ.พุทไธสง จ.บุรีรัมย์ จึงเกิดกลุ่มเกษตรกรที่พัฒนาอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมอย่างเป็นระบบขึ้นในหมู่บ้าน

โครงการส่งเสริมให้เกษตรกรใช้ไหมพันธุ์ดี

กลุ่มเกษตรกร บ้านหัวสะพาน ต.บ้านยาง, บ้านหายโคกและบ้านจอกเตี้ย ต.หายโคก อ.พุทไธสง จ.บุรีรัมย์ ได้รวมกลุ่มเพื่อประกอบอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมด้วยระบบแบ่งหน้าที่กันเลี้ยงไหมวัยอ่อน (วัย 1-3) และวัยแก่ (วัย 4-5) ตามศักยภาพของความรู้ ความสามารถ และปัจจัยพื้นฐานในการผลิต ทำให้สามารถเพิ่มศักยภาพการผลิตเลี้ยงไหมของตนเองได้ 1 เท่าตัว จากเดิมสามารถเลี้ยงไหมเฉลี่ยปีละ 6-7 รุ่น แต่ปัจจุบันสามารถเลี้ยงไหมได้ปีละ 14 รุ่น จึงทำให้ความต้องการใช้ไหมที่มีคุณภาพของเกษตรกรเพิ่มมากขึ้น

กรมวิชาการเกษตร สถาบันวิจัยหม่อนไหม โดยสถานีทดลองหม่อนไหมพุทไธสง ได้รับการร้องขอจากกลุ่มเกษตรกร ให้ผลิตไขไหมพันธุ์ไทยลูกผสมอุบลราชธานี 60-35 (ดอกบัว) สนับสนุนแก่เกษตรกรผู้เลี้ยงไหมวัยอ่อน ในปี 2545 ทั้ง 14 รุ่น จำนวน 16,840 แผ่น แต่แผนการผลิตไขไหมพันธุ์ดี ปี 2545 ที่สถานีทดลองหม่อนไหมพุทไธสงได้รับงบประมาณในการผลิตมีเพียง 2,000 แผ่น ดังนั้น สถาบันวิจัยหม่อนไหม กรมวิชาการเกษตร ในฐานะหน่วยงานของรัฐผู้รับผิดชอบในการผลิตไขไหมพันธุ์ดี และเป็นผู้สร้างพันธุ์ไหมไทยลูกผสมอุบลราชธานี

1/ เอกสารเสนอในการสัมมนาวิชาการระบบเกษตรแห่งชาติ ครั้งที่ 2 เรื่อง “ระบบเกษตรเพื่อการจัดการทรัพยากรและพัฒนาชนบทเชิงบูรณาการ” ระหว่างวันที่ 26-27 สิงหาคม 2545 ณ โรงแรมโมชะ อ.เมือง จ.ขอนแก่น

2/ สถาบันวิจัยหม่อนไหม กรมวิชาการเกษตร บางเขน กรุงเทพฯ 10900

60-35 จึงได้จัดทำโครงการส่งเสริมเกษตรกรให้ใช้ไข่ม้วนพันธุ์ดีเป็นโครงการนำร่องในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ใหม่ไทย ลูกผสมที่ให้ผลผลิตสูง มีความแข็งแรง และเส้นไหมได้มาตรฐานสู่เกษตรกรในเขต อ.พุทไธสง โดยมีศูนย์วิจัย/สถานีทดลองหม่อนไหมต่างๆ ช่วยดำเนินการผลิตไข่ม้วนพันธุ์ดี มีสถานีทดลองหม่อนไหมพุทไธสงเป็นศูนย์กลางดำเนินงาน และคณะทำงานผลิตพันธุ์หม่อนไหม สถาบันวิจัยหม่อนไหม เป็นผู้ประสานงาน

วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ของโครงการส่งเสริมเกษตรกรให้ใช้ไข่ม้วนพันธุ์ดี คือ

1. เพื่อสนองความต้องการของเกษตรกรในเขตอำเภอพุทไธสงได้ใช้ไข่ม้วนพันธุ์ดีของกรมวิชาการเกษตร
2. เพื่อเพิ่มผลผลิตรังไหม และรายได้แก่เกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมให้สามารถยึดเป็นอาชีพหลัก

ระยะเวลาโครงการ ตุลาคม 2544-กันยายน 2546

งบประมาณ งานผลิตพันธุ์หลัก

แผนการดำเนินงาน

1. ศึกษาสภาพพื้นที่และศักยภาพของเกษตรกรผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม บ้านหัวสะพาน ต.บ้านยาง บ้านหายโคก และบ้านจอกเตี้ย ต.หายโคก อ.พุทไธสง จ.บุรีรัมย์
2. ผลิตไข่ม้วนพันธุ์ดี พันธุ์ใหม่ไทยลูกผสมอุบลราชธานี 60-35 ให้แก่เกษตรกรทั้ง 3 หมู่บ้านตามความต้องการ
3. ติดตามและประเมินผลการดำเนินการเลี้ยงไหมวัยอ่อนและวัยแก่ของเกษตรกร ตลอดจนการผลิตเส้นไหมให้มีคุณภาพตามความต้องการของตลาด
4. สนับสนุนให้เกษตรกรใน อ.พุทไธสง ได้ใช้ไข่ม้วนพันธุ์ดีของกรมวิชาการเกษตรอย่างทั่วถึง

ผลการดำเนินงาน

1. การศึกษาสภาพพื้นที่และศักยภาพของเกษตรกร

จากการศึกษาสภาพแวดล้อมของพื้นที่และสภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกรในโครงการฯ พบว่า กลุ่มเกษตรกรที่เลี้ยงไหมวัยอ่อน ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรผู้นำที่มีฐานะทางการเงินค่อนข้างดี มีการปลูกสร้างโรงเรือนเลี้ยงไหม มีแปลงหม่อนเป็นของตนเองไม่น้อยกว่ารายละ 5 ไร่ โดยปลูกหม่อนพันธุ์บุรีรัมย์ 60 ซึ่งเป็นพันธุ์รับรองของกรมวิชาการเกษตร และมีวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นต่อการเลี้ยงไหมค่อนข้างจะครบถ้วน มีระบบการจัดการแปลงหม่อนที่ดี มีความสามารถที่จะพัฒนา และรับเทคโนโลยีการเลี้ยงไหมค่อนข้างจะครบถ้วน มีระบบการจัดการแปลงหม่อนที่ดี มีความสามารถที่จะพัฒนา และรับเทคโนโลยีการเลี้ยงไหมจากภาครัฐนำไปปฏิบัติได้เป็นอย่างดีและถูกต้อง ส่วนกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไหมวัยแก่เป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีฐานะทางการเงินไม่สู้ดี ไม่มีโรงเรือนเลี้ยงไหม ส่วนใหญ่ทำการเลี้ยงไหมตามใต้ถุนบ้านหรือครัวเรือน โดยเก็บใบหม่อนที่ปลูกไว้ตามหัวไร่ปลายนามาเลี้ยงไหม

กลุ่มเกษตรกรที่เลี้ยงไหมวัยอ่อนจะทำกิจการเลี้ยงไหมวัยอ่อน เพื่อจำหน่ายให้เกษตรกรกลุ่มเลี้ยงไหมวัยแก่ ในราคาแผ่นละ 90-110 บาท ซึ่งเป็นราคาที่ทั้งสองฝ่ายยอมรับได้ ทำให้โอกาสเลี้ยงไหมรอดของกลุ่ม

เกษตรกรที่เลี้ยงไหมวัยแก่มีเพิ่มมากขึ้น เพราะการเลี้ยงไหมวัยอ่อนจำเป็นต้องมีการรักษาความสะอาดเป็นอย่างดี มีการปรับสภาพอุณหภูมิและความชื้นให้เหมาะสม การระบายอากาศที่ดี อีกทั้งยังต้องมีระบบที่ดีในการป้องกัน สัตว์ศัตรูของหนอนไหม อาทิ มด จิ้งจก และตุ๊กแก ซึ่งจะส่งผลให้เกษตรกรกลุ่มนี้มีรายได้เพิ่มสูงขึ้น เพราะการเลี้ยงไหมวัยอ่อนที่ดำเนินการถูกต้องตามหลักวิชาการจะทำให้หนอนไหมวัยอ่อนแข็งแรงและส่งผลให้หนอนไหมวัยแก่แข็งแรงไปด้วย และเป็นการลดความเสี่ยงของการเกิดโรคไหม้จากการเลี้ยงไหมด้วยตนเองตั้งแต่วัยอ่อนจนถึงวัยแก่อีกทางหนึ่ง

จากการที่กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไหมวัยอ่อน มีฐานะทางการเงินค่อนข้างดี จึงเป็นกลุ่มที่สามารถจัดหาวัสดุอุปกรณ์การเลี้ยงไหมที่จำเป็น อาทิ สารเคมีที่ใช้โรยตัวหนอนไหม พร้อมกับการนำส่งหนอนไหมวัยอ่อนให้แก่กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไหมวัยแก่ และยังทำหน้าที่ประสานงานเพื่อแก้ไขปัญหาในการเลี้ยงไหมระหว่างภาครัฐและเกษตรกรอีกด้วย จึงนับว่าวิธีการแบ่งกลุ่มการทำงานของเกษตรกรเช่นนี้ เป็นการเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน

2. การประสานงานกับเกษตรกร

สถานีทดลองหม่อนไหมพุดโรสง ได้รับมอบหมายให้เป็นศูนย์กลางในการประสานงานกับเกษตรกรในพื้นที่ โดยดำเนินการถ่ายทอดเทคโนโลยีในด้านการเลี้ยงไหมไทยลูกผสม และจัดทำแผนการขอรับไข่ไหมพันธุ์ดี ร่วมกับกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไหมวัยอ่อนจากการดำเนินงานที่ผ่านมาได้ทำการปรับแผนการขอรับไข่ไหมพันธุ์ดี จำนวน 2 ครั้ง จึงได้แผนการขอรับไข่ไหมพันธุ์ดีของเกษตรกรเขต อ.พุดโรสง ที่ชัดเจน นอกจากนั้น สถานีทดลองหม่อนไหมพุดโรสง ในฐานะหน่วยงานในพื้นที่ ได้ทำหน้าที่ในการจำหน่ายไข่ไหมพันธุ์ดี และคอยให้คำแนะนำและช่วยเหลือแก้ไขปัญหาให้แก่เกษตรกรกลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมทั้งสองกลุ่มในทางวิชาการ

3. การวางแผนผลิตไข่ไหมพันธุ์ดี

การจัดทำแผนผลิตไข่ไหมพันธุ์ดีให้เป็นไปตามความต้องการของเกษตรกรผู้เลี้ยงไหมวัยอ่อนในโครงการฯ ได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติงานและประสานงานระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบ ดังนี้

1. สถานีทดลองหม่อนไหมอุบลราชธานี เป็นหน่วยงานหลักในการผลิตไข่ไหมพันธุ์ดีหลัก พ่อ-แม่พันธุ์ทั้งหมดให้แก่ศูนย์วิจัย / สถานีทดลองหม่อนไหม ที่รับผิดชอบในการผลิตไข่ไหมพันธุ์ดีพันธุ์ไทยลูกผสมอุบลราชธานี 60-35

2. ศูนย์วิจัย / สถานีทดลองหม่อนไหม 12 แห่ง รับผิดชอบในการผลิตไข่ไหมพันธุ์ดีพันธุ์ไทยลูกผสมอุบลราชธานี 60-35 ในลักษณะไข่วาง (ไข่ไหมบรรจุกล่อง) ตามแผนการผลิต

3. สถานีทดลองหม่อนไหมพุดโรสง ทำการบรรจุไข่ไหมใส่ถุงให้แก่เกษตรกร ถุงละ 10 กรัม (1 แผ่น) สำหรับจำหน่ายให้แก่เกษตรกร

4. สถานีทดลองหม่อนไหมพุดโรสง รวบรวมเงินรายได้พร้อมรายชื่อเกษตรกรผู้ซื้อไข่ไหมให้หน่วยงานที่ผลิตไข่ไหมเพื่อออกใบเสร็จรับเงินส่งคืนให้แก่เกษตรกร แล้วส่งสำเนาใบเสร็จพร้อมเงินที่ขายได้เป็นรายได้แผ่นดินอย่างเป็นทางการ และเก็บข้อมูลไว้สำหรับตรวจสอบและติดตามประเมินผลโครงการฯ

5. เมื่อเสร็จสิ้นโครงการฯ คณะทำงานผลิตพันธุ์หม่อนไหมจะติดตามและประเมินผล พร้อมทั้งสรุปและนำเสนอผลงานในการประชุมวิชาการประจำปีของสถาบันฯ เพื่อให้ผู้บริหารและนักวิชาการทราบถึงปัญหาและอุปสรรคของเกษตรกรในการใช้พันธุ์ไหมของสถาบันฯ

สำหรับผลการผลิตและการจ่ายแก่เกษตรกรในขณะนี้ สถาบันวิจัยหม่อนไหม ได้ทำการผลิตและส่งมอบไข่ไหมพันธุ์ดีให้แก่เกษตรกรในโครงการฯ ไปแล้ว 12 รุ่น (ตุลาคม 2544-กรกฎาคม 2545) รวม 14,090 แผ่น

ปัญหา-อุปสรรค และการแก้ไข

1. โรคราสนิมหม่อนระบาด ทำให้เกษตรกรไม่มีใบหม่อนสำหรับเลี้ยงไหม จึงต้องขอปรับลดจำนวนไข่ไหมที่แจ้งไว้เดิม เป็นผลให้ไข่ไหมบางส่วนที่ผลิตไว้ไม่สามารถเก็บสำรองไว้ได้ จำเป็นต้องทิ้งไปซึ่งสถานีทดลองหม่อนไหมพุดโธสงได้ออกไปให้คำแนะนำการจัดการแปลงสวนหม่อนแก่เกษตรกรในพื้นที่

2. เกษตรกรในกลุ่มผู้เลี้ยงไหมวัยอ่อนบางราย ได้ไปขอรับไข่ไหมพันธุ์จากศูนย์วิจัย/สถานีทดลองหม่อนไหมอื่น โดยไม่ขอรับไข่ไหมตามกำหนดเวลาที่ตกลงกันไว้กับทางสถานีทดลองหม่อนไหมพุดโธสง ด้วยเหตุผลทางการค้าขาย ทำให้ไม่สามารถควบคุมจำนวนรุ่นในการผลิตไข่ไหม การจัดการโรคและศัตรูศัตรูอย่างเป็นระบบได้ จึงได้แจ้งให้ทุกศูนย์วิจัย/สถานีทดลองหม่อนไหมทุกแห่งทราบ และให้แจ้งเจ้าหน้าที่ไข่ไหมแก่เกษตรกรในเขตอ.พุดโธสงโดยตรง จะต้องจำหน่ายไข่ไหมผ่านสถานีทดลองหม่อนไหมพุดโธสงทุกครั้ง

ความคาดหวังเมื่อสิ้นสุดโครงการ

เกษตรกรที่มีอาชีพปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในเขตบ้านหัวสะพาน ต.บ้านยาง บ้านหายโคก และบ้านจอกเตี้ย ต.หายโคก อ.พุดโธสง จ.บุรีรัมย์ ได้ใช้ไข่ไหมพันธุ์รับรองของกรมวิชาการเกษตร พันธุ์ไทยลูกผสมอุบลราชธานี 60-35 อย่างน้อย 30,000 แผ่น สามารถนำไปผลิตเส้นไหมเหลืองที่มีคุณภาพตรงตามความต้องการของตลาด ได้ถึง 60 ตัน และมีมูลค่าไม่น้อยกว่า 36 ล้านบาท นับเป็นผลตอบแทนที่คุ้มค่า

สถาบันวิจัยหม่อนไหม คาดหวังว่าในอนาคตจะเกิดการกระจายตัวของระบบการเลี้ยงไหมวัยอ่อนและวัยแก่ตามศักยภาพของความรู้ ความสามารถ และปัจจัยพื้นฐานในการผลิต ด้วยการยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ในกลุ่มเกษตรกรกลุ่มอื่นๆ ซึ่งจะเป็นผลดีต่อการเลี้ยงไหม ทั้งจำนวนรุ่นการเลี้ยงไหมที่เพิ่มขึ้นต่อปี การลดปัญหาการเกิดโรคและศัตรูไหม ทำให้อัตราการเลี้ยงรอดของหนอนไหมวัยแก่เพิ่มขึ้น การถ่ายทอดเทคโนโลยีและการยอมรับของเกษตรกรเป็นไปอย่างมีระบบและง่ายขึ้น อีกทั้ง การรวมกลุ่มของเกษตรกรที่มีองค์กรของรัฐและเอกชนได้สร้างระบบ และสนับสนุนความรู้ด้านการบริหาร การจัดการ และการตลาดโดยไม่เอารัดเอาเปรียบกัน จะทำให้ชุมชนมีพลัง อำนาจ และเข้มแข็ง เกิดความรักในถิ่นฐานที่อยู่อาศัยของตนเอง ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในทุกด้าน ซึ่งถือเป็นเศรษฐกิจฐานรากที่มีความสำคัญไม่น้อย และส่งผลให้เกิดความเจริญและผาสุกสันติในทุกด้าน ซึ่งเป็นหลักในการทำงานแบบบูรณาการอย่างหนึ่ง